

آموزش نوین مرمت از انتقال دانش فنی تا تربیت متخصصان شایسته: دانشکده حفاظت و مرمت دانشگاه هنر اصفهان

حمیدرضا بخشنده فرد^۱

۱. دانشیار گروه مرمت اشیاء تاریخی و فرهنگی حفاظت و مرمت، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.

<http://dx.doi.org/10.61882/kcr.8.2.93>

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۰۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۲۵

فصلنامه دانش حفاظت و مرمت

شاپا چاپی: ۶۰۹۳-۲۵۳۸
شاپا الکترونیکی: ۳۰۶۰-۶۲۱۷

سال هشتم، شماره دوم
شماره پیاپی ۲۴، تابستان ۱۴۰۴
صفحات: ۹۳-۱۰۰

<https://kcr.richt.ir>

نویسنده مسئول: حمیدرضا بخشنده فرد
دانشیار گروه مرمت اشیاء تاریخی و فرهنگی
حفاظت و مرمت، دانشگاه هنر اصفهان،
اصفهان، ایران.

رایانامه:
hr.bakhshshah@aui.ac.ir

چکیده

در نظام آموزشی مرمت، تمرکز اصلی همواره بر انتقال دانش فنی و تخصصی در زمینه ساختار، فنون و مداخلات حفاظتی بوده است. اگرچه این بنیان علمی بخش جدایی ناپذیر آموزش در این رشته محسوب می شود، تحولات نوین در حوزه حفاظت میراث فرهنگی نشان می دهد که شایستگی های اجتماعی، مهارت های نرم، کار تیمی و اخلاق حرفه ای نیز نقش مؤثری در ارتقای کیفیت عملکرد متخصصان دارند. دانشگاه هنر اصفهان با پیشینه ای دیرینه در آموزش عالی هنر، یکی از مراکز پیشتاز و تأثیرگذار کشور در حوزه حفظ و احیای میراث فرهنگی و تاریخی است. این نهاد علمی که در بین سال ۱۳۵۶ با تأسیس «پردیس اصفهان» وابسته به «دانشگاه فارابی» شکل گرفت، از ابتدا با هدف تربیت نیروهای متخصص در حفاظت و مرمت آثار تاریخی و معماری سنتی فعالیت کرده و به مرکزی بی بدیل در سطح کشور تبدیل شده است. این مقاله با نگاهی به تاریخچه تأسیس دانشکده مرمت و نیز ساختار فعلی آموزش مرمت در دانشکده های تخصصی و ضرورت تلفیق آموزش های فنی با حوزه های مکمل تأکید دارد و راهکارهایی برای بازنگری برنامه های آموزشی جهت تربیت مرمتگرانی مسئول و شایسته ارائه می دهد.

واژگان کلیدی: آموزش مرمت، دانش فنی، اخلاق حرفه ای، حفاظت میراث فرهنگی، دانشکده حفاظت و مرمت دانشگاه هنر اصفهان، تربیت مرمتگر.

مقدمه

پیشینه مرمت آثار فرهنگی و تاریخی در سطح جهانی را می‌توان به دو دوره اصلی تقسیم کرد. دوره نخست، دوران پیش از انقلاب صنعتی است؛ در این دوره، مرمت به شیوه‌های سنتی انجام می‌شد و انتقال دانش و مهارت‌های مرتبط با آن عمدتاً از طریق نظام استاد - شاگردی و به صورت شفاهی صورت می‌گرفت. در ایران نیز، همانند بسیاری از سرزمین‌های دیگر، این شیوه سنتی از دیرباز رواج داشت و نسل به نسل ادامه یافت. دوره دوم، هم‌زمان با انقلاب صنعتی، به عنوان دوران شکل‌گیری مرمت علمی و دانشگاهی شناخته می‌شود. در این دوره، با تحول نگرش‌ها نسبت به آثار تاریخی، مفاهیم علمی‌تری برای حفظ و مرمت این آثار مطرح شد. آغاز این جریان در اروپا بود و به تدریج به سایر نقاط جهان نیز گسترش یافت. ورود این نگرش مدرن به ایران، در دوران قاجار آغاز شد؛ زمانی که امتیازاتی برای حفاری‌های باستان‌شناسی به فرانسوی‌ها واگذار شد. این روند با ورود معماران و مرمتگران اروپایی نظیر آندره گدار که نقشی اساسی در بنیان‌گذاری نهادهای مرمتی و آموزشی مدرن در کشور ایفا کردند. در این دوران، نه تنها بخش بزرگی از پروژه‌های مرمتی به متخصصان خارجی واگذار شد، بلکه آموزش مرمت و معماری نیز تا حد زیادی در اختیار آن‌ها قرار گرفت و پایه‌گذار آموزش دانشگاهی مرمت در ایران شد (کشاوری، ۱۳۸۷). آموزش در حوزه مرمت آثار تاریخی و فرهنگی، از دیرباز نقشی کلیدی در حفظ و انتقال میراث ملموس و ناملموس بشر ایفا کرده است. در این میان، دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی به‌ویژه دانشکده‌های تخصصی مرمت در ایران، با تکیه بر دانش فنی و تجربیات میدانی، مسئولیت آموزش و تربیت نیروی انسانی متخصص را بر عهده داشته‌اند. با وجود این دستاوردها، تحولاتی که در سال‌های اخیر در رویکردهای جهانی حفاظت و مرمت شکل گرفته است، نشان می‌دهد که صرفاً تکیه بر انتقال دانش فنی برای پاسخگویی به نیازهای پیچیده این حوزه کافی نیست. اکنون بیش از هر زمان دیگر، ضرورت دارد که آموزش در این حوزه، در کنار تقویت بنیان‌های علمی، به پرورش مهارت‌های نرم، توانمندی‌های اجتماعی، اخلاق حرفه‌ای، و درک بین‌رشته‌ای نیز بپردازد.

مطالعه و بازاندیشی در فرایند آموزش، به‌ویژه در رشته‌های میان‌رشته‌ای و کاربردی هم‌چون حفاظت و مرمت آثار تاریخی، ضرورتی انکارناپذیر برای روان‌سازی یادگیری، افزایش اثربخشی برنامه‌های آموزشی و کسب موفقیت در فعالیت‌های تخصصی و حرفه‌ای است (Jokilehto, 2022). هدف از چنین بازنگری‌هایی، نه تنها انتقال دانش نظری و تقویت پایه‌های علمی، بلکه هدایت دانشجویان به سوی پرورش شایستگی‌های فردی و اجتماعی، شناخت مسئولیت‌های حرفه‌ای و ارتقای مهارت‌های بین‌رشته‌ای است که برای موفقیت در محیط‌های کاری، ارتباط با جامعه و تصمیم‌گیری اخلاقی حیاتی‌اند. دانشکده‌های تخصصی مرمت در کشور، در سال‌های اخیر، نقش مهم و مؤثری در آموزش علمی و فنی ایفا کرده‌اند و توانسته‌اند بخش قابل توجهی از نیازهای آموزشی تخصصی دانشجویان را پاسخ دهند. با این حال، برخی جنبه‌های مکمل آموزش که نقشی اساسی در توانمندسازی حرفه‌ای دارند، هنوز در حاشیه مانده‌اند یا به صورت غیرسیستماتیک و محدود در برنامه‌های درسی گنجانده شده‌اند. از جمله این موارد می‌توان به آموزش مباحثی چون سرمایه اجتماعی، مهارت‌های کارگروهی، شناخت مسائل اجتماعی و اقتصادی مرتبط با حوزه میراث فرهنگی، رعایت اخلاق حرفه‌ای و پایبندی به اصول نظری حفاظت و مرمت اشاره کرد. نبود ساختار مشخص برای پرداختن به این موضوعات، ممکن است در درازمدت منجر به شکل‌گیری شکافی میان توانمندی‌های علمی دانشجویان و چالش‌های واقعی موجود در میدان عمل شود. این در حالی است که در بسیاری از برنامه‌های آموزشی در سطح بین‌المللی، چنین مباحثی به عنوان بخش مکمل و هم‌افزای آموزش مرمت تلقی می‌شوند و آموزش آن‌ها به صورت رسمی، هدفمند و تلفیقی با سایر دروس دنبال می‌شود. پرورش مرمتگرانی که تنها از دانش فنی برخوردارند، بدون توان تحلیل اجتماعی، درک فرهنگی، روحیه کار گروهی و پایبندی به اخلاق حرفه‌ای، نمی‌تواند پاسخگوی نیازهای رو به رشد حوزه حفاظت از میراث فرهنگی باشد (عمرانی‌پور، ۱۳۸۵). در نتیجه، گسترش آموزش‌های میان‌رشته‌ای و مبتنی بر شایستگی، می‌تواند مسیر را برای شکل‌گیری متخصصانی فراهم کند که هم در عرصه علم و هم در زمینه‌های انسانی، فرهنگی و حرفه‌ای توانمند باشند. بازنگری در الگوهای آموزشی موجود و تلاش برای طراحی برنامه‌هایی جامع که بتوانند تلفیقی از دانش، مهارت و نگرش را به دانشجویان منتقل کنند، ضرورتی راهبردی برای آینده‌ی آموزش مرمت در کشور است. تحقق این هدف، نیازمند همراهی و همکاری استادان، نهادهای آموزشی و سیاست‌گذاران فرهنگی است. مطالعه آموزش از جنبه‌های گوناگون، به‌ویژه در حوزه‌های تخصصی هم‌چون مرمت، نه تنها در روان‌سازی فرایند یادگیری نقش کلیدی دارد، بلکه در دستیابی به موفقیت‌های علمی، ارتقای مهارت‌های حرفه‌ای و ایفای نقش مؤثر در محیط‌های کاری نیز تعیین‌کننده است. طراحی

نظام‌های آموزشی باید فراتر از انتقال صرف اطلاعات علمی پیش برود و به گونه‌ای سامان یابد که دانشجویان را در مسیر پرورش شایستگی‌های فردی، تقویت توانمندی‌های بین‌فردی و کسب مهارت‌های کاربردی هدایت کند.

تاریخچه و نقش محوری دانشکده حفاظت و مرمت دانشگاه هنر اصفهان

دانشگاه هنر اصفهان با سابقه‌ای طولانی در آموزش عالی هنر، یکی از مراکز پیشرو و تأثیرگذار کشور در حوزه حفظ و احیای میراث فرهنگی و تاریخی محسوب می‌شود. تأسیس این نهاد علمی به سال‌های ۱۳۵۶ خورشیدی بازمی‌گردد، زمانی که «دانشگاه فارابی پردیس اصفهان» به‌عنوان یکی از دانشکده‌های زیرمجموعه «دانشگاه فارابی» پایه‌گذاری شد. هدف اصلی این دانشکده، تربیت نیروهای متخصص در زمینه حفاظت و مرمت آثار تاریخی و معماری سنتی بود، که از همان ابتدا آن را به مرکزی منحصر به فرد در سطح کشور تبدیل کرد. با پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ و در پی تغییرات بنیادین در ساختار آموزش عالی کشور، دانشگاه فارابی منحل و در قالب چهار نهاد آموزشی هنری دیگر با هم ادغام گردید تا «مجتمع دانشگاهی هنر» را در تهران شکل دهند. دانشکده پردیس اصفهان نیز به‌عنوان یکی از دانشکده‌های زیرمجموعه این مجتمع، فعالیت آموزشی خود را ادامه داد. این دانشکده از بدو تأسیس به‌عنوان اولین مرکز آموزش عالی در حوزه مرمت، اقدام به پذیرش دانشجوی کارشناسی ارشد در رشته‌های مرمت آثار تاریخی و مرمت ابنیه نمود و فارغ‌التحصیلانی از رشته‌های باستان‌شناسی، نقاشی، معماری داخلی، ساختمان، شیمی و نساجی را جذب کرد (احمد رهبری، مصاحبه شخصی، ۳۰ تیر ۱۴۰۴). پس از دومین دوره جذب دانشجوی، فعالیت این دانشکده با وقوع انقلاب اسلامی متوقف شد، اما با آغاز دوره «انقلاب فرهنگی» و در سال ۱۳۶۲، مجدداً فعالیت خود را از سر گرفت. در این مرحله، دانشکده پردیس اصفهان تحت ساختار مجتمع دانشگاهی هنر، پذیرای دانشجویان در رشته‌های کارشناسی مرمت آثار تاریخی، صنایع دستی و نقاشی شد و هم‌راستا با نهادهای آموزشی دیگری چون دانشکده هنرهای تزئینی در جهت توسعه آموزش هنر ایفای نقش نمود. این دانشکده به تدریج گسترش یافت و در سال ۱۳۷۹، با ارتقاء سطح سازمانی به دانشگاه، رشته‌های متعددی در حوزه هنرهای تجسمی، معماری و مرمت در این مجموعه دایر شدند. از همان سال، دانشکده مرمت با جذب استادان متخصص، توسعه فضاهای کارگاهی و آزمایشگاهی، و طراحی برنامه‌های آموزشی منطبق با نیازهای کشور، نقش مؤثری در تربیت نیروی انسانی کارآزموده ایفا نموده و با افزودن پنج رشته در مقطع کارشناسی در حوزه‌های هنرهای تجسمی و معماری، یک رشته کارشناسی ارشد پیوسته در معماری و دو رشته کارشناسی ارشد ناپیوسته در مرمت، به دانشگاه هنر اصفهان تبدیل شد (<https://conservation.aui.ac.ir>). این دانشگاه که در بطن ساختمان‌های تاریخی شهر اصفهان پراکنده است، از غنی‌ترین فضاهای آموزشی و هنری در سطح کشور برخوردار بوده و هم‌اکنون به‌عنوان یکی از چهار قطب اصلی آموزش عالی هنر در ایران شناخته می‌شود. همان‌طور که ذکر شد، دانشکده حفاظت و مرمت به‌عنوان نخستین مرکز آموزش آکادمیک مرمت آثار تاریخی در ایران فعالیت خود را آغاز کرد. این دانشکده در سال ۱۳۵۶ فعالیت خود را آغاز نمود و با توسعه علمی و ساختاری به‌مرور به قطب علمی مرمت در کشور بدل شد. دانشکده حفاظت و مرمت دانشگاه هنر اصفهان از بدو تأسیس، با نگاهی علمی و تخصصی به امر مرمت و حفاظت آثار تاریخی، بنیان‌گذار آموزش دانشگاهی این رشته در ایران بوده است. نخستین دانشجویان این رشته از میان فارغ‌التحصیلان رشته‌هایی هم‌چون باستان‌شناسی، نقاشی، معماری داخلی، شیمی، ساختمان و نساجی گزینش می‌شدند و آموزش خود را در مقطع کارشناسی ارشد مرمت آثار و ابنیه تاریخی آغاز کردند. این سنت علمی به تدریج گسترش یافت و با توسعه‌ی ساختارهای آموزشی، آزمایشگاهی و پژوهشی، زمینه را برای تأسیس مقاطع مختلف تحصیلی فراهم آورد.

تحولات تاریخی دانشکده حفاظت و مرمت دانشگاه هنر اصفهان

به‌طور کلی می‌توان زمان تحولات نهادی دانشکده حفاظت و مرمت را به شرح زیر خلاصه و جمع‌بندی نمود:

رویداد	سال میلادی	سال شمسی
تأسیس دانشکده با عنوان «دانشگاه فارابی پردیس اصفهان» با تمرکز بر آموزش کارشناسی ارشد مرمت آثار تاریخی و ابنیه. نخستین مرکز آموزش عالی مرمت در کشور.	۱۹۷۷	۱۳۵۶
در پی انقلاب اسلامی، دانشگاه فارابی با چهار مرکز هنری دیگر ادغام شد و در قالب «مجمع دانشگاهی هنر تهران» به فعالیت ادامه داد. دانشکده پردیس اصفهان نیز به عنوان زیرمجموعه آن باقی ماند.	۱۹۷۹-۱۹۸۰	۱۳۵۷-۱۳۵۹
ارتقای ساختار به «دانشگاه هنر اصفهان». در این دوره، توسعه رشته‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد در حوزه‌های مرمت، معماری و هنرهای تجسمی صورت گرفت.	۲۰۰۰	۱۳۷۹
راه‌اندازی مقطع دکتری در رشته‌های «مرمت اشیاء» و «مرمت ابنیه»؛ تثبیت جایگاه دانشکده به عنوان اولین مرکز آموزش دکتری مرمت در کشور.	۲۰۰۸	۱۳۸۶ (بهمن)
راه‌اندازی دوره دکتری رشته «باستان‌شناسی» در دانشکده حفاظت و مرمت.	۲۰۱۲	۱۳۹۱

امکانات آموزشی و پژوهشی

دانشکده حفاظت و مرمت در دو بنای تاریخی شاخص و ارزشمند معماری شهر اصفهان خانه داوید و خانه‌های سوکیاس (و ۲۰ از آثار دوره صفوی که با مرمت و بازسازی مجدد، به محیطی آموزشی و پژوهشی بدل شده‌اند؛ مستقر است که خود به مثابه‌ی کلاس‌های زنده‌ی آموزشی، دانشجویان را با فضاهای واقعی معماری تاریخی آشنا می‌سازند. این دانشکده، با برخورداری از مجموعه‌ای گسترده از فضاها و تجهیزات تخصصی، محیطی کم‌نظیر برای آموزش و پژوهش فراهم آورده است و با بهره‌گیری از مزیت استقرار در بافت تاریخی، دانشگاهی دولتی و دارای مقاطع دکتری تخصصی است؛ ویژگی‌هایی که آن را نسبت به برخی نهادهای بین‌المللی در حوزه آموزش عملی و توسعه ظرفیت منطقه‌ای، منحصر به فرد می‌سازد. در حال حاضر، دانشکده حفاظت و مرمت دانشگاه هنر اصفهان به عنوان تنها دانشکده تخصصی کشور، در سه مقطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری در رشته‌های مرتبط با مرمت فعالیت می‌کند (<https://conservation.aui.ac.ir>). رشته‌های ارائه شده در مقطع کارشناسی شامل مرمت آثار و اشیای تاریخی و فرهنگی و مرمت و احیای بناهای تاریخی است. در مقطع کارشناسی ارشد، رشته‌های مرمت اشیاء تاریخی و فرهنگی، مرمت و احیای بناها و بافت‌های تاریخی، باستان‌شناسی و باستان‌سنجی تدریس می‌شود. همچنین در مقطع دکتری، رشته‌های مرمت اشیاء تاریخی، مرمت ابنیه و باستان‌شناسی ارائه می‌گردد. این ساختار آموزشی و پژوهشی جامع، دانشکده را به مرکزی پیشرو در حوزه آموزش و پژوهش مرمت در کشور تبدیل کرده است. وجود مقطع دکتری در سه گرایش مختلف، بیانگر جایگاه منحصر به فرد این دانشکده در سطح ملی و منطقه‌ای است. برنامه‌های آموزشی دانشکده با تأکید بر تلفیق دانش نظری، آموزش عملی، و پژوهش‌های میدانی طراحی شده‌اند. بهره‌گیری از استادان باتجربه، همکاری با نهادهای میراث فرهنگی و موزه‌ها، و فعالیت‌های میدانی در پروژه‌های مرمتی، از جمله شاخص‌های برجسته این دانشکده است. دانشگاه هنر اصفهان همچنین به واسطه‌ی موقعیت جغرافیایی خود در شهری که از دیرباز مهد فرهنگ، هنر و تمدن ایران زمین بوده است، از ظرفیت‌های ممتاز علمی، فرهنگی و هنری در آموزش و پژوهش برخوردار است. بهره‌گیری از فضای آموزشی در دل بناهای تاریخی، نزدیکی به مراکز موزه‌ای، پژوهشگاه‌ها و سازمان‌های متولی میراث فرهنگی، این دانشگاه را به بستری ایده‌آل برای تربیت نسل‌های جدید متخصصان هنر، مرمت و باستان‌شناسی بدل کرده است. در حال حاضر، این دانشکده در حوزه حفاظت و مرمت، سه رشته شامل «مرمت اشیاء تاریخی و فرهنگی»، «مرمت و احیای بناها و بافت‌های تاریخی» و «باستان‌شناسی» را در مقطع دکتری ارائه می‌دهد. فضای فیزیکی این دانشکده در سه خانه تاریخی اصفهان، مستقر شده و فضای آموزشی و پژوهشی منحصر به فردی را در اختیار دانشجویان قرار می‌دهد. گروه مرمت دانشگاه هنر اصفهان، در نوع خود، نخستین نهاد آموزش این رشته ارزشمند در کشور محسوب می‌شود که از سال ۱۳۵۶، به عنوان نخستین گروه آموزشی این دانشگاه، در دو مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد ناپیوسته (با دو گرایش) به تربیت نیروی انسانی متخصص می‌پردازد. بدون تردید، مهم‌ترین هدف از تأسیس این رشته، تربیت افراد متعهد به دانش، تجربه و کارایی عملی جهت مرمت و بازسازی آثار و اشیای فرهنگی و تاریخی بوده که با مرمت، احیاء و نگهداری عملی و اصولی این آثار، در جهت استقلال و رشد فرهنگی و اقتصادی کشور گام بردارند (عمرانی‌پور، ۱۳۹۲). دانشگاه هنر اصفهان نه تنها از منظر تعداد رشته‌ها و تنوع گرایش‌های تخصصی بلکه از نظر ساختار اداری، پژوهشی و بین‌المللی نیز توسعه چشم‌گیری را تجربه کرده است. زیرساخت‌های آزمایشگاهی پیشرفته در حوزه‌هایی چون باستان‌سنجی، مطالعات مواد، آنالیزهای فنی و مستندنگاری، این دانشگاه را به یکی از مراکز مرجع در مطالعات بین‌رشته‌ای هنر و

میراث فرهنگی تبدیل کرده است. دانشکده حفاظت و مرمت دانشگاه هنر اصفهان با بهره‌مندی از امکانات آموزشی و پژوهشی تخصصی، بستری مناسب برای آموزش عملی، پژوهش‌های پیشرفته و اجرای پروژه‌های مرمتی فراهم آورده است. برخی از فضاها و تجهیزات موجود در این دانشکده عبارتند از: کتابخانه تخصصی مرمت، آزمایشگاه مرکزی مجهز به فناوری‌های نوین نظیر طیف‌سنجی رامان، میکروفلورسانس پرتو ایکس، دستگاه‌های دقیق رنگ‌سنجی و تجهیزات پیشرفته برای ریزساختارنگاری. همچنین آزمایشگاه‌های تخصصی در زمینه حفاظت و مرمت اشیاء، مواد و مصالح معماری، متالوگرافی، شیمی و شناخت مواد، تصویربرداری میکروسکوپی، و پرتونگاری و اشعه ایکس نیز در اختیار دانشجویان و پژوهشگران قرار دارد (<https://conservation.aui.ac.ir>). افزون بر این، کارگاه‌های تخصصی متعددی برای مرمت نقاشی دیواری، نقاشی سه پایه‌ای، فلز، پارچه، کاغذ، چوب، عاج، شیشه، کاشی، سفال، سنگ و تزیینات وابسته به معماری فراهم شده است. این مجموعه امکانات، امکان تحلیل ساختاری و موادشناسی آثار، انجام مداخلات مرمتی در شرایط کنترل شده و نیز توسعه و ارزیابی روش‌های نوین حفاظت را مهیا می‌سازد (عمرانی‌پور، ۱۳۹۲).

نقش ملی و بین‌المللی

دانشکده حفاظت و مرمت دانشگاه هنر اصفهان، نه تنها در سطح ملی به‌عنوان قطب علمی مرمت شناخته می‌شود، بلکه در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی نیز به‌واسطه‌ی کیفیت علمی، پروژه‌های مشترک، و مشارکت در کنفرانس‌ها و مجامع علمی، از جایگاهی معتبر برخوردار است. دانش‌آموختگان این دانشکده در نهادهای فرهنگی، پژوهشی و اجرایی کشور نقش‌های مهمی را بر عهده دارند و برخی از ایشان نیز در مجامع علمی بین‌المللی به فعالیت می‌پردازند (ICCROM, 2021). همچنین در حال حاضر، طرح‌های پژوهشی مشترکی در حوزه‌های مرمت اشیاء، مرمت ابنیه، باستان‌سنجی، باستان‌شناسی معماری، شهرسازی و هنرهای تجسمی با دانشگاه‌های آلمان، ترکیه و فرانسه در حال اجرا است. افزون بر این، همکاری‌های مؤثری با دانشگاه صنعتی اتریش نیز در زمینه‌های مرمت ابنیه و معماری شکل گرفته است. این ارتباطات بین‌المللی، نشان‌دهنده جایگاه علمی و عملی دانشگاه در سطح منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای بوده و فرصت‌های نوینی را برای تبادل دانش، فناوری و نیروی انسانی فراهم کرده‌اند. دانشگاه هنر اصفهان همچنین با برگزاری کنفرانس‌ها، کارگاه‌های بین‌المللی، همایش‌های تخصصی و برنامه‌های تبادل دانشجو با دانشگاه‌های اروپایی و آسیایی، همواره در تلاش برای تقویت بنیان علمی و افزایش تعاملات فرهنگی بوده است. دانشگاه هنر اصفهان، به‌ویژه دانشکده حفاظت و مرمت، با رویکردی فراملی، علمی و مبتنی بر اصول اخلاق حرفه‌ای، در راستای ارتقای جایگاه بین‌المللی خود و ایفای نقش مؤثر در عرصه حفاظت از میراث فرهنگی، مجموعه‌ای از اقدامات راهبردی را در حوزه روابط بین‌الملل به اجرا گذاشته است. این اقدامات، ضمن تقویت دیپلماسی علمی، زمینه‌ساز توسعه پایدار فرهنگی کشور نیز بوده‌اند. اهم این اقدامات عبارت‌اند از: توسعه همکاری‌های دوجانبه آموزشی، پژوهشی و فناورانه با دانشگاه‌ها و مراکز علمی معتبر در سطح جهانی؛ پیگیری مستمر اجرای تفاهم‌نامه‌های همکاری مشترک و ارزیابی نتایج آن‌ها؛ ترغیب دانشکده‌ها و گروه‌های آموزشی به مشارکت فعال در پروژه‌ها، برنامه‌ها و کنسرسیوم‌های علمی بین‌المللی؛ دعوت از استادان و پژوهشگران برجسته بین‌المللی برای برگزاری سخنرانی‌ها، دوره‌های آموزشی و کارگاه‌های تخصصی؛ عضویت فعال در انجمن‌ها و نهادهای معتبر علمی بین‌المللی نظیر ICOM (شورای بین‌المللی موزه‌ها)، ICOMOS (شورای بین‌المللی بناها و محوطه‌ها) و IIC (مؤسسه بین‌المللی حفاظت) و (ICOMOS, 2013). مشارکت در برنامه‌های آن‌ها؛ اطلاع‌رسانی منظم در زمینه فرصت‌های علمی، بورسیه‌ها، همایش‌ها و رویدادهای بین‌المللی مرتبط با حوزه‌های تخصصی دانشگاه؛ تسهیل حضور اعضای هیئت علمی، پژوهشگران و کارکنان دانشگاه در مجامع علمی، کارگاه‌ها و دوره‌های آموزشی خارج از کشور؛ تهیه و انتشار کاتالوگ‌ها، بروشورها و سایر محتوای چندان‌ساز به زبان‌های بین‌المللی به‌منظور معرفی ظرفیت‌ها، فعالیت‌ها و دستاوردهای دانشگاه؛ تقویت فرایند جذب دانشجویان بین‌المللی و ایجاد بسترهای مناسب برای تبادل علمی و فرهنگی با سایر کشورها؛ اعزام دانشجویان منتخب به نمایشگاه‌ها، کارگاه‌ها و رویدادهای علمی معتبر در سطح بین‌المللی؛ هماهنگی و برنامه‌ریزی دقیق دیدارهای رسمی دانشگاه با هیات‌های علمی و فرهنگی خارجی، با هدف ایجاد تعامل پایدار و سازنده. دانشگاه هنر اصفهان با اتکا به توانمندی‌های علمی و تخصصی خود، به‌ویژه در حوزه حفاظت از میراث فرهنگی، همچنان در مسیر گسترش ارتباطات بین‌المللی حرکت می‌کند و تلاش دارد نقش مرجعیت علمی خود را در سطح منطقه‌ای و جهانی بیش از پیش تثبیت و تقویت نماید (اداره روابط بین‌الملل دانشگاه هنر اصفهان، ۱۴۰۴). این دانشگاه با رویکردی بین‌رشته‌ای و آینده‌نگرانه، نقش مؤثری در توسعه پایدار فرهنگی، اجتماعی و هنری کشور ایفا می‌کند (Matero, 2000). از دیگر نکات برجسته در فعالیت‌های دانشگاه، می‌توان به تأکید بر اخلاق حرفه‌ای در مرمت، پایبندی

به اصول مداخله حداقلی و تأمین منافع بلندمدت فرهنگی در پروژه‌های اجرایی اشاره کرد؛ اصولی که هم‌راستا با سیاست‌های یونسکو در حفاظت از میراث جهانی هستند (UNESCO, 2017).

وضعیت کنونی آموزش در دانشکده‌های مرمت

آموزش مبانی نظری و فنی مرمت در دانشکده‌های تخصصی کشور با تلاش‌های ارزشمند و مستمر استادان و برنامه‌ریزان آموزشی انجام می‌پذیرد و دانشجویان تا حد زیادی با اصول علمی و تکنیکی مرمت آثار تاریخی آشنا می‌شوند. با این حال، تجربه‌های حرفه‌ای و تحولات جهانی در حوزه میراث فرهنگی نشان می‌دهد که توسعه برنامه‌های آموزشی می‌تواند بیش از پیش به ابعاد مکمل و میان‌رشته‌ای نیز بپردازد. سرمایه اجتماعی، تعامل با جامعه، درک زمینه‌های اجتماعی و اقتصادی حفاظت، و تقویت اخلاق حرفه‌ای از جمله مؤلفه‌هایی هستند که می‌توانند در ساختار آموزشی تقویت شوند. مرمت، فعالیتی میان‌رشته‌ای و مبتنی بر تعامل با تاریخ، فرهنگ، و جامعه است (Avrami, et al., 2000). بنابراین، تربیت مرمتگرانی آگاه و مسئول مستلزم رویکردی آموزشی است که هم دانش تخصصی را تقویت کند و هم دیدگاه انتقادی، حساسیت اجتماعی و مسئولیت‌پذیری اخلاقی را در دانشجویان پرورش دهد. رعایت اصول مداخله حداقلی، حفظ اصالت آثار، درک نقش‌های اجتماعی و فرهنگی مرمتگر و پرهیز از آسیب‌های ناشی از مداخلات غیرمسئولانه، تنها از رهگذر آموزش نظام‌مند اخلاق حرفه‌ای و آگاهی‌سازی اجتماعی ممکن است.

نقش آموزش، تعاملات اجتماعی و توسعه حرفه‌ای در پرورش مرمت‌گران آینده‌نگر

به‌عنوان حداقل انتظار، یک مرمتگر باید از تسلط کافی بر علوم پایه، مبانی نظری حفاظت و مرمت، دانش تخصصی مرتبط با حوزه فعالیت خود، توانایی بهره‌گیری مؤثر از منابع و اسناد فنی، قدرت تحلیل داده‌ها و نیز مهارت در به‌کارگیری روش‌های علمی و فنی حفاظت برخوردار باشد؛ مجموعه‌ای از شایستگی‌ها که در ادبیات سنتی مرمت نیز به‌عنوان مهارت‌های پایه شناخته شده‌اند. با این حال، در مواجهه با چالش‌های نوین، سطح پیشرفته‌تری از این مهارت‌ها ضروری است و ضرورت توسعه رشته‌ها و گرایش‌های میان‌رشته‌ای جدید در این حوزه بیش از پیش احساس می‌شود، چرا که در دنیای امروز، تخصص‌های میان‌رشته‌ای نقشی کلیدی در حل مسائل پیچیده دارند.

علاوه بر شایستگی‌های علمی و فنی، آموزش مرمتگران باید شامل تربیت نسلی متعهد به اصول اخلاق حرفه‌ای، حفاظت از محیط زیست و حفظ سلامت شغلی باشد. همچنین توجه به سرمایه‌های اجتماعی و نقش آن‌ها در ایجاد فضای نوآورانه در آموزش، امری ضروری است. در این مسیر، نمی‌توان از آموزش مهارت‌های مدیریتی، کار گروهی و توسعه تعاملات حرفه‌ای چشم‌پوشی کرد. آموزش در حوزه مرمت، هم‌چون سایر حوزه‌های دانش، نمی‌تواند به دوران تحصیل در دانشکده محدود بماند. فرایند آموزش باید از دوره‌های ابتدایی آغاز شده، در طول دوران تحصیل در دانشگاه تقویت گردد، و از طریق فعالیت‌های علمی، فرهنگی و صنفی ادامه یابد. تقویت بنیان‌های اجتماعی، ایجاد و پشتیبانی از انجمن‌ها و شبکه‌های تخصصی دانشجویی، آسیب‌شناسی ضعف اثربخشی برنامه‌های فوق‌برنامه، ارتقای مهارت‌های ارتباطی و اجتماعی، و افزایش سطح جامعه‌پذیری علمی دانشجویان با حمایت استادان، همگی از جمله اقداماتی هستند که می‌توانند به حرفه‌ای‌گرایی و مسئولیت‌پذیری بیشتر دانش‌آموختگان این حوزه در مراکز علمی و اجرایی منجر شوند.

پیشنهادهایی برای ارتقاء آموزش

- در راستای ارتقاء کیفیت آموزش در حوزه حفاظت و مرمت و همگام‌سازی آن با تحولات علمی، فناوری و نیازهای حرفه‌ای روز، پیشنهادها زیر با هدف بازنگری و تقویت برنامه‌های درسی ارائه می‌شود:
- ایجاد دوره‌های مشترک با گروه‌های محیط‌زیست، فناوری نانو و مدیریت منابع فرهنگی برای پاسخ به چالش‌های نوین حفاظت.
 - ایجاد فرصت‌های کارورزی و تجربه‌محور با تأکید بر تعامل با نهادهای محلی و پروژه‌های مشارکتی و گسترش آموزش بر مبنای مطالعه موردی از آثار مهم مرمتی کشور.
 - تقویت مهارت‌های کار تیمی، مدیریت پروژه و ارتباط مؤثر از طریق کارگاه‌ها و فعالیت‌های گروهی

- توجه بیشتر به آموزش‌های نوین دیجیتال، مستندسازی و گفت‌وگوی بین‌فرهنگی در حفاظت
- گنجاندن دروس مرتبط با مدیریت پروژه، کار تیمی، اخلاق حرفه‌ای و مهارت‌های ارتباطی در چارچوب برنامه درسی.
- افزودن دروس میان‌رشته‌ای و اخلاق حرفه‌ای
- ایجاد سرفصل‌هایی مرتبط با فن‌آوری‌های نوین مانند تصویربرداری پیشرفته، مدل‌سازی سه‌بعدی، هوش مصنوعی در تحلیل آثار و پایش محیطی.
- آموزش کار با نرم‌افزارهای تخصصی
- توسعه مدارس میدانی مرمت با همکاری سازمان میراث فرهنگی یا نهادهای بین‌المللی.
- برگزاری کارگاه‌ها و دوره‌های کوتاه‌مدت با همکاری دانشگاه‌ها و متخصصان خارجی.
- تشویق به شرکت در پروژه‌های مشترک یا برنامه‌های تبادل دانشجو.

کلام آخر

تحولات گسترده در حوزه حفاظت و مرمت میراث فرهنگی، ضرورت بازنگری در برنامه‌های آموزشی را بیش از پیش نمایان ساخته است. تربیت مرمتگرانی توانمند و آینده‌نگر مستلزم آن است که نظام آموزشی، فراتر از چارچوب‌های سنتی، به سوی آموزش میان‌رشته‌ای، تلفیق فناوری‌های نوین، تقویت مهارت‌های نرم و بین‌المللی‌سازی گام بردارد. محورهای پیشنهادی مطرح‌شده در این نوشتار نشان می‌دهند که ارتقاء برنامه‌های درسی نه تنها یک نیاز آموزشی، بلکه ضرورتی راهبردی برای پاسخ‌گویی به چالش‌های نوین در عرصه حفاظت از میراث فرهنگی است. با فراهم‌سازی بسترهای مناسب برای آموزش‌های تجربه‌محور، تقویت ارتباط دانشگاه با میدان‌های عملی و توجه به سرمایه‌های اجتماعی و حرفه‌ای دانشجویان، می‌توان امید داشت که دانشکده حفاظت و مرمت دانشگاه هنر اصفهان همچنان نقش مؤثر و پیشروی خود را در تربیت نسل‌های آینده مرمتگران حفظ کند و در سطح ملی و بین‌المللی بدرخشد. دانشکده حفاظت و مرمت دانشگاه هنر اصفهان، با اتکا به پیشینه‌ای نزدیک به نیم‌قرن در آموزش و پژوهش هنر و مرمت، امروز به‌عنوان نماد تخصص‌گرایی، تعهد فرهنگی و نوآوری علمی در خدمت حفاظت از میراث فرهنگی ایران اسلامی قرار دارد.

در پایان، شایسته است در مسیر پرفراز و نشیب آموزش و اعتلای دانش حفاظت و مرمت در ایران، چهره‌هایی بزرگ و تأثیرگذار چون مشعل‌دارانی فرهیخته، چراغ راه نسل‌های آینده بوده‌اند. آنان که با همت علمی، پشتکار حرفه‌ای و عشق به میراث فرهنگی این سرزمین، بنیان‌گذار نهاد آموزش مرمت در کشور شدند و با جان و دل، زمینه‌ساز رشد و بالندگی این رشته گردیدند؛ از پیش‌کسوتان و پایه‌گذاران آموزش حفاظت و مرمت در ایران یاد شود؛ بزرگانی که با دانش، تعهد و دوراندیشی خود، بنیان‌های علمی و اخلاقی این رشته را پی‌ریزی کردند. پیشرفت و نهادهای آموزشی حفاظت و مرمت در ایران مرهون تلاش‌ها، بینش و تعهد نسل نخست استادان و متخصصانی است که در دهه‌های گذشته، سنگ‌بنای این حوزه را با اتکا به دانش، تجربه و عشق به میراث فرهنگی کشور بنا نهادند. این بزرگواران، با تأسیس نخستین دوره‌های آموزشی، تدوین برنامه‌های درسی، تربیت نسل‌های متعدد مرمتگران و گسترش اندیشه حفاظت علمی، نقشی بی‌بدیل در تاریخ آموزش مرمت در ایران ایفا کرده‌اند. در این میان، باید با احترام و قدردانی از از پیش‌قراولان آموزش مرمت در ایران و از بنیانگذاران نخستین دوره‌های آموزشی شادروان دکتر حمید خطیب شهیدی، دکتر اصغر طلایی مینایی، دکتر ثریا قائم مقامی، مهندس محمدکریم پیرنیا، دکتر رسول وطن‌دوست، دکتر محمدتقی آشوری نام برد. همچنین، استادان و متخصصان برجسته و تأثیرگذاری چون دکتر عبدالله جبل‌عاملی، مهندس منتظر و مهندس احمد رهبری، مهندس عباس عابد اصفهانی از جمله چهره‌های شاخصی هستند که شایسته‌ی نام بردن، تجلیل و قدردانی‌اند.

در کنار این بزرگان، یاد و خاطره فرهیختگانی چون شادروان دکتر محمدحسین وافی، استاد فاضل و پژوهشگر ژرف‌اندیش؛ زنده‌یاد مهندس حسین آقاجانی؛ زنده‌یاد دکتر محمد شیرازی، استاد گرانقدر و اندیشمند و شادروان مهندس اصغر توکلی، از مدرسان دلسوز و مؤثر در آموزش‌های کاربردی مرمت، با نهایت احترام و سپاس جاودانه گرامی داشته می‌شود. آنان نه تنها آموزگاران علم و فن، بلکه الگوهایی در اخلاق حرفه‌ای، تعهد فرهنگی و بینش راهبردی بودند؛ مردانی که حضورشان بر تارک تاریخ آموزش حفاظت و مرمت در ایران می‌درخشد و فقدان‌شان، دریغی بزرگ برای جامعه فرهنگی و علمی کشور است. یادشان گرامی، راهشان پررهرو، و میراثشان ماندگار باد.

منابع / References

- دانشگاه فارابی پردیس اصفهان (دانشگاه هنر اصفهان). (۱۳۵۶). *عنوان سند یا نامه / مکاتبات / اداری و نامه های رسمی*. محل دانشگاه هنر اصفهان (<https://au.ac.ir/>)
- اداره روابط بین الملل دانشگاه هنر اصفهان، درگاه رسمی دانشگاه هنر اصفهان. برگرفته از: روابط-بین الملل <https://art.ac.ir/fa/page/132/> دریافت شده در مرداد ۱۴۰۴.
- وزارت علوم، تحقیقات و فناوری جمهوری اسلامی ایران. (بی تا). *آرشیو مراکز آموزش عالی ایران*. تهران: معاونت آموزشی.
- عمرانی پور، ع. (۱۳۸۵). مقدمه‌ای بر حفاظت معماری، آبادی. وزارت مسکن و شهرسازی، ۴۵، ۸۸-۹۵.
- عمرانی پور، ع. (۱۳۹۲). مطالعه نظام آموزش مهندسی مرمت و احیای بناها و بافت‌های تاریخی در ایران. *فصلنامه آموزش مهندسی ایران*، ۱۵ (۵۹).
- کشاوری، م. (۱۳۸۷). پیشینه آموزش مرمت معماری در ایران گلستان هنر. *فرهنگستان هنر، ویژه نامه*، صص. ۳۸-۳۳.
- URL: <https://au.ac.ir/Index.aspx?page=form&lang=1&PageID=63&tempname=ArtShow&sub=0&methodName=ShowModuleContent> دانشگاه هنر اصفهان. (۱۴۰۴، ۱۵ خرداد). درباره دانشگاه هنر اصفهان. برداشت شده از URL: https://conservation.au.ac.ir/Index.aspx?PageID=313&lang=1&methodName=ShowModuleContent&page=form&sub=2&tempname=HefazatShow&utm_source=chatgpt.com
- Avrami, E., Mason, R., & de la Torre, M. (2000). *Values and Heritage Conservation*. Getty Conservation Institute.
- Jokilehto, J. (2022). Education and training in heritage conservation. *Tüba-ked Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, (25), 11-20.
- Matero, F. G. (2000). Ethics and policy in conservation. *Journal of the American Institute for Conservation*, 39(2), 145-162.
- ICOMOS. (2013). *The Burra Charter: The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance*.
- ICCROM. (2021). *Conservation Principles and Ethics*. Rome: ICCROM.
- UNESCO. (2017). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. Paris: UNESCO World Heritage Centre.